

Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України

Монографія присвячена комплексному дослідженню забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України. В умовах динамічних соціальних трансформацій та зростання навантаження на систему кримінальної юстиції проблема правової визначеності та меж дискреції набуває особливої актуальності.

У роботі здійснено теоретико-правовий аналіз природи оцінних понять, розкрито їх філософські та доктринальні передумови, обґрунтовано авторське визначення цієї категорії та запропоновано оригінальну класифікацію. Досліджено особливості застосування оцінних понять судом, прокурором, органами досудового розслідування та стороною захисту, визначено межі їх тлумачення, проблеми колізій і прогалін.

Окрему увагу приділено конституційно-конформному підходу та практиці Європейського суду з прав людини як орієнтирам забезпечення балансу між дискрецією правозастосувача і гарантіями прав людини. На підставі аналізу національного та зарубіжного досвіду запропоновано напрями оптимізації застосування оцінних понять з метою посилення механізму захисту прав учасників кримінального провадження.

Монографія адресована науковцям, суддям, прокурорам, адвокатам, працівникам органів досудового розслідування, здобувачам юридичної освіти та всім, хто цікавиться проблемами сучасної кримінальної процесуальної доктрини.

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Р. В. Бараннік

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ
УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ ПІД ЧАС
ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІННИХ
ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ**

Монографія

ЮРИНКОН ІНТЕР
Київ–2026

*Рекомендовано до друку Вченою радою Запорізького національного університету
(протокол №9 від 24 лютого 2026 року)*

Рецензенти:

Гринюк Володимир Олексійович, професор кафедри кримінального процесу та криміналістики Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор;

Лук'янчиков Євген Дмитрович, професор кафедри інформаційного, господарського та адміністративного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор юридичних наук, професор;

Яновська Александра Григорівна, суддя Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, докторка юридичних наук, професорка.

Бараннік Р. В.

Б24 Забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2026. 368 с.

ISBN 978-966-667-978-2

Монографія присвячена комплексному дослідженню забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України. В умовах динамічних соціальних трансформацій та зростання навантаження на систему кримінальної юстиції проблема правової визначеності та меж дискреції набуває особливої актуальності.

У роботі здійснено теоретико-правовий аналіз природи оцінних понять, розкрито їх філософські та доктринальні передумови, обґрунтовано авторське визначення цієї категорії та запропоновано оригінальну класифікацію. Досліджено особливості застосування оцінних понять судом, прокурором, органами досудового розслідування та стороною захисту, визначено межі їх тлумачення, проблеми колізій і прогалин.

Окрему увагу приділено конституційно-конформному підходу та практиці Європейського суду з прав людини як орієнтирам забезпечення балансу між дискрецією правозастосувача і гарантіями прав людини. На підставі аналізу національного та зарубіжного досвіду запропоновано напрями оптимізації застосування оцінних понять з метою посилення механізму захисту прав учасників кримінального провадження.

Монографія адресована науковцям, суддям, прокурорам, адвокатам, працівникам органів досудового розслідування, здобувачам юридичної освіти та всім, хто цікавиться проблемами сучасної кримінальної процесуальної доктрини.

УДК 343.121.4:[343.2:124.5]

Видавництво «Юрінком Інтер» прагне сталого майбутнього для нашого бізнесу, наших читачів і нашої планети. Ця книга виготовлена з паперу, сертифікованого FSC® та PEFC™

Присвячується
доктору юридичних наук, професору,
Заслуженому юристу України
КУЧИНСЬКІЙ Оксані Петрівні —
Вчителю, чия мудрість
і наукова принциповість
стали дороговказом у професійному
становленні автора.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 6

ПЕРЕДМОВА..... 7

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ В РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

- 1.1. Оцінні поняття в кримінальному провадженні: визначення, види, класифікація 12
- 1.2. Передумови виникнення категорії оцінних понять у правовій доктрині..... 32
- 1.3. Генеза механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження..... 49
- 1.4. Теоретичні аспекти зв'язку оцінних понять і механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження 68

Розділ 2. ФОРМУВАННЯ І ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ ОКРЕМИМИ СУБ'ЄКТАМИ

- 2.1. Роль і місце суб'єктів правотворчості і правозастосування при використанні оцінних понять 86
- 2.2. Застосування оцінних понять судом..... 113
- 2.3. Застосування оцінних понять прокурором 134
- 2.4. Застосування оцінних понять органами досудового розслідування..... 151
- 2.5. Застосування оцінних понять підозрюваним, обвинуваченим та захисником 177

Розділ 3. ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
3.1. Межі тлумачення і застосування оцінних понять	196
3.2. Правові колізії при застосуванні оцінних понять.....	215
3.3. Правові прогалини при застосуванні оцінних понять	232
Розділ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ ЯК СКЛАДОВОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	
4.1. Досвід зарубіжних країн у застосуванні оцінних понять....	252
4.2. Практика Європейського Суду з прав людини, як орієнтир в застосуванні оцінних понять	275
4.3. Шляхи оптимізації застосування оцінних понять	295
ВИСНОВКИ.....	313
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	316
ДОДАТКИ.....	349

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРП	— Вища рада правосуддя
ВРУ	— Верховна Рада України
ВС	— Верховний Суд
ГПК	— Господарський процесуальний кодекс
ДПА	— Державна податкова адміністрація
ДСА	— Державна судова адміністрація
ЄС	— Європейський Союз
ЄСПЛ	— Європейський суд з прав людини
ЗМІ	— засоби масової інформації (медіа)
ІМС	— імплементація міжнародного стандарту
КАС	— Кодекс адміністративного судочинства
КК	— Кримінальний кодекс
КМУ	— Кабінет Міністрів України
КПК	— Кримінальний процесуальний кодекс
КУ	— Конституція України
КУпАП	— Кодекс України про адміністративні правопорушення
МАЮ	— Міжнародна асоціація юристів
МКС	— Міжнародний кримінальний суд
МТКЮ	— Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії
НААУ	— Національна асоціація адвокатів України
ОБСЕ	— Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОДР	— Орган досудового розслідування
ОЕСР	— Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	— Організація об'єднаних націй
ОП	— Оцінні поняття
ПКУ	— Податковий кодекс України
РЄ	— Рада Європи
СОТ	— Світова організація торгівлі
США	— Сполучені Штати Америки
ФОП	— Фізична особа-підприємець
ЦК	— Цивільний кодекс
ЦПК	— Цивільний процесуальний кодекс

«Ubi ius incertum, ibi ius nullum»
Де право невизначене — там немає права

ПЕРЕДМОВА

Сучасний етап розвитку кримінального процесу України характеризується одночасним впливом декількох фундаментальних чинників: воєнного стану, інтенсифікації криміногенного навантаження, масштабних законодавчих трансформацій, євроінтеграційних зобов'язань держави та посилення ролі стандартів прав людини у правозастосуванні. У таких умовах особливого значення набуває проблема забезпечення прав учасників кримінального провадження, що постає не тільки як галузеве завдання, а як індикатор реального функціонування принципу верховенства права.

Кримінальний процесуальний кодекс України, будучи нормативною основою кримінального судочинства, містить значну кількість оцінних понять, які формують простір дискреції (вибору одного із декількох можливих варіантів дій чи рішень) суб'єктів правозастосування. Такі категорії, як «достатні підстави», «розумний строк», «істотна шкода», «найменше порушує звичайний уклад життя», «обґрунтована підозра» та інші, не можуть бути зведені до математично точної дефініції та потребують інтелектуального аналізу конкретної ситуації. Водночас саме у сфері їх застосування виникають ризики правової невизначеності, неоднаковості судової практики та потенційного порушення прав людини.

Проблематика оцінних понять у праві не є новою для юридичної науки. У межах загальної теорії права вона розглядалася крізь призму категорій правової невизначеності, дискреції, суддівського розсуду та юридичної техніки. У кримінально-правовій доктрині оцінні категорії аналізувалися переважно як елемент кваліфікації злочинів та інструмент індивідуалізації кримінальної відповідальності. У кримінальному процесуальному праві дослідження стосувалися окремих аспектів тлумачення понять «обґрунтована підозра», «достатні підстави», «розумний строк», однак системного осмислення їх як структурного елементу механізму забезпечення прав учасників провадження не здійснювалося.

Таким чином, постає потреба у системному науковому осмисленні співвідношення оцінних понять і гарантій прав людини в кримінальному процесі. Йдеться не лише про з'ясування їх сутності, але й про визначення меж дискреції, конституційно орієнтованих критеріїв тлумачення, механізмів уніфікації правозастосування та запобігання правовим колізіям і прогалинам.

Актуальність дослідження зумовлюється також реалізацією Стратегії розвитку правосуддя та конституційного судочинства в Україні, Національної стратегії у сфері прав людини, а також зобов'язаннями України щодо імплементації стандартів Європейського суду з прав людини. Забезпечення правової визначеності, передбачуваності судових рішень та пропорційності втручання в права людини є ключовими елементами цих стратегічних документів. Саме тому проблема тлумачення і застосування оцінних понять безпосередньо корелює із загальнонаціональними пріоритетами розвитку правової системи.

Дослідження відповідає пріоритетним напрямам розвитку правової науки, визначеним у стратегічних документах Національної академії наук України та Національної академії правових наук України, зокрема у частині розроблення проблем верховенства права, правової визначеності, удосконалення механізмів реалізації та захисту прав людини, а також формування сучасної доктрини кримінальної юстиції в умовах трансформаційних процесів. Проблематика оцінних понять безпосередньо пов'язана з дослідженням меж дискреції органів державної влади, конституційних гарантій прав і свобод особи, забезпечення балансу між публічним інтересом та правами людини, що традиційно належать до базових наукових напрямів у сфері фундаментальних правових досліджень.

Метою монографії є формування цілісної доктринальної концепції забезпечення прав учасників кримінального провадження під час застосування оцінних понять у кримінальному процесі України.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено та послідовно реалізовано завдання, спрямовані на: з'ясування теоретико-правової природи оцінних понять; дослідження їх генези в правовій доктрині; визначення їх ролі в механізмі забезпечення прав учасників кримінального провадження; аналіз особливостей застосування різними суб'єктами кримінального процесу; встановлення меж тлумачення та виявлення колізій і прогалин; формулювання напрямів оптимізації правозастосування з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Предметом дослідження виступають оцінні поняття кримінального процесуального права як складова механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження.

Методологічну основу роботи становить комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, зокрема системний, історичний, формально-логічний, порівняльно-правовий, телеологічний, конституційно-конформний, а також метод аналізу судової практики та доктринальних джерел. Методологічний підхід ґрунтується на поєднанні нормативного, доктринального та аксіологічного вимірів дослідження, що дозволяє розглядати оцінні поняття як текстуальні конструкції, а також як елемент правової реальності, що функціонує в системі конституційних цінностей та принципів правової держави.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській кримінально-процесуальній науці оцінні поняття розглянуто як структурний елемент механізму забезпечення прав учасників кримінального провадження, а не виключно як техніко-юридичний феномен чи прояв дискреції. Запропоновано авторське визначення оцінних понять як змістовно широких і формально не визначених категорій, що набувають конкретизації в процесі інтелектуального аналізу обставин справи в межах дискреційних повноважень суб'єкта правозастосування та зумовлюють варіативність правових наслідків.

Представлений підхід дозволяє сформулювати нову доктринальну оптику, відповідно до якої оцінні поняття розглядаються не як загроза правовій визначеності, а як інструмент її гнучкої реалізації за умови дотримання конституційних меж та принципу пропорційності. Згаданий підхід трансформує традиційне уявлення про дискрецію, переводячи її з площини потенційної довільності у площину нормативно обмеженої свободи правозастосування.

У роботі удосконалено підходи до класифікації оцінних понять, зокрема запропоновано їх розподіл за цільовою спрямованістю, правовими наслідками, колом осіб та змістовним характером (кількісні та якісні). Дістало подальший розвиток розуміння меж тлумачення оцінних категорій через призму принципів верховенства права, пропорційності та правової визначеності.

Теоретичне значення монографії полягає в розширенні наукових уявлень про природу оцінних понять, формуванні нової

дослідницької оптики — через механізм забезпечення прав — та інтеграції галузевої проблематики з конституційними і міжнародними стандартами.

Практичне значення роботи виявляється в можливості використання сформульованих висновків і пропозицій у діяльності судів, органів прокуратури, органів досудового розслідування, а також у процесі вдосконалення кримінального процесуального законодавства. У межах дослідження підготовлено пропозиції щодо оптимізації нормативного регулювання та уніфікації підходів до застосування оцінних понять, які можуть бути використані в нормотворчій діяльності.

Результати дослідження апробовані в межах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, а також відображені у низці наукових статей у фахових виданнях, у тому числі таких, що індексуються у міжнародних наукометричних базах.

Окремі положення монографії впроваджені у навчальний процес Запорізького національного університету під час викладання дисциплін «Кримінальне право», «Кримінальне процесуальне право», «Судові та правоохоронні органи України», «Права, свободи й обов'язки людини і громадянина», «Правові засади здійснення правосуддя та кримінальної юстиції», що сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок конституційно орієнтованого тлумачення кримінального процесуального законодавства.

Монографія є самостійним, завершеним науковим дослідженням, спрямованим на формування доктринальної моделі гармонізації дискреції та гарантій прав людини в кримінальному процесі України.

Розділ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ В РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Оцінні поняття в кримінальному провадженні: визначення, види, класифікація

Сучасний етап існування України як незалежної держави нерозривно пов'язаний зі значною кількістю викликів. Навряд чи в історії незалежної України можна виділити період стійкого, сталого, закономірного розвитку. Численні соціальні трансформації, революції, пандемія коронавірусу COVID-19, повномасштабне вторгнення російської федерації стають чинниками необхідності приймати швидкі рішення, реактивно орієнтуватися в наявних реаліях, вирішувати проблеми з розрахунком на максимальну оперативність. Законодавчий процес, правозастосування як явища нерозривно пов'язані з наведеними вище факторами. Відповідно, вони зазнають значного впливу і потребують активної уваги наукової спільноти до нагальної проблематики, що може дати можливість суб'єктам правотворчості і правозастосування обґрунтовано і швидко вирішувати існуючі проблеми.

Особливо актуальними ці проблеми стають в аспекті кримінального судочинства. У 2022 році, з початком повномасштабного вторгнення російської федерації, кількість злочинів суттєво зросла в порівнянні з попереднім періодом — на 12,8 %. При цьому, варто зауважити, що кількість особливо тяжких злочинів суттєво зросла — з 13 199 випадків у 2020 році до 105 559 — у 2022 році, що на 669,8 % більше¹. Така кількість злочинів суттєво підвищує навантаження на правоохоронну систему. Відповідно, кожен із елементів механізму розкриття злочину, притягнення винуватого до кримінальної відповідальності, повинен бути злагодженим, гармонійним, застосованим до реалій сьогодення.

Кримінальне судочинство слугує визначеним державою порядком встановлення фактів злочинів, притягнення винуватих до кримінальної відповідальності і протидії злочинності як соціальному явищу. Воно реалізується на основі КПК України, завданням якого є

---

¹ Ободов Н. А., Беспаль О. Л. Стан злочинності в Україні у 2020–2022 роках (Окремі кількісно-якісні показники). *Kyiv Law Journal*. 2024. № 4. С. 109. URL: <https://doi.org/10.32782/kj/2023.4.16> (дата звернення: 16.11.2024).

1.1. Оцінні поняття в кримінальному провадженні: визначення, види, класифікація

захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура².

КПК України, як і будь-який інший законодавчий акт, складається з норм права. У науковому розумінні норма права — це базова одиниця права, формально визначене і закріплене правило поведінки,³ яке забезпечує регулятивний вплив держави на суспільство⁴. Якщо аналізувати норму права більш детально, то можна виокремити характерну рису — частіше за все, це закріплене, виражене в тексті правило регулювання суспільних відносин. Оскільки Україна належить до романо-германської правової сім'ї, текст норми права отримує своє закріплення в законах і підзаконних нормативно-правових актах. Текст нормативно-правового акта (закону, підзаконного нормативно-правового акта) є певною оболонкою, формою вираження закладених у ньому норм права. Враховуючи те, що будь-який текст, будучи відображенням думок свого творця, не може бути абсолютно точно викладеним, актуалізується питання якості закону.

Мельник А. А. визначає якість закону крізь призму адекватного відображення в ньому наявних у суспільстві процесів, їх проектування на майбутнє, а також визначення можливих шляхів розвитку суспільних відносин⁵. Одним із факторів впливу на якість закону є

---

² Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення 09.05.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 09.05.2025).

³ Могілевський Л. В. Сутність поняття «норма права». Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Вип. 1(10). С. 16–17.

⁴ Теорія держави і права. Академічний курс: Підруч. / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ, 2006. С. 367–368.

⁵ Мельник А. А. Якість як принципова вимога дієвого закону. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 397.

якість його тексту. Текст закону, як сукупність символів, що формують слова, які, у свою чергу, об'єднуються в речення і абзаци, стає відображенням закладених у ньому ідей. Необхідно розуміти, що на формування тексту закону впливають слова, які самі по собі мають значення. У науковому дискурсі ці слова отримали визначення «термін». На думку Біленко В. А., термін — це певна одиниця професійної чи спеціальної лексики, що служить точним позначенням поняття і дозволяє диференціювати його від змістовно близьких понять⁶. Нормативно-правові акти наповнені термінами. Вони, у свою чергу, є надзвичайно важливим елементом правотворчості, оскільки дозволяють точно і однозначно позначати в тексті нормативно-правового акта спільні за своєю змістовною наповненістю поняття.

Говорячи про визначення поняття, варто звернутися до академічного тлумачного словника української мови, який детермінує поняття як одну з форм прояву мислення, результат узагальнення суттєвих ознак певного об'єкта дійсності⁷. Поняття — це результат інтелектуальної діяльності, що формується шляхом осмислення, класифікації та ототожнення речей або явищ, які мають подібний зміст. Це не просто слово чи словосполучення, а глибинний зміст, який стоїть за ними, спрямований на структурування та систематизацію знань про об'єктивну реальність. Формування поняття відбувається через синтез, аналіз, дедукцію, індукцію, абстрагування та узагальнення, що забезпечує можливість встановлення загальних закономірностей або характеристик об'єктів. Значну роль у формуванні понять відіграють закони діалектики.

Поняття є багатозначним інструментом, адже одне й те саме слово залежно від контексту чи сфери застосування може набувати різного, а часто й зовсім протилежного змісту. Наприклад, говорячи про наукове сприйняття слова «теорія», ми вбачаємо під ним систематизоване знання, підтвержене експериментами. Застосовуючи його у розмовній мові, ми надаємо йому значення припущення чи здогадки. Це демонструє, що поняття, виражене певною мовною формою, не є статичним і завжди залежить від сфери використання та цілей комунікації.

---

⁶ Біленко В. А. Оціночні поняття: юридико-лексикологічні проблеми мовленнєвої компетенції в адміністративно-деліктній сфері. *Форум права*. 2, 2012. С. 59.

⁷ Словник української мови : в 11 томах. Том 7, 1976.

[Перейти на сайт](#) →